

*Філіпова О. І.,**кандидат історичних наук,**старший викладач кафедри політології**Одеського національного політехнічного університету*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МЕНТАЛІТЕТУ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню правосвідомості як визначального фактора в процесі формування професійного менталітету державних службовців. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури надає змогу характеризувати правову свідомість як результат відображення існуючих у суспільстві законів правового порядку, різновиду правової діяльності держави, її органів, правової поведінки громадян та інших осіб. Правосвідомість (як підвид свідомості) лежить в основі професійного менталітету державних службовців, оскільки для здійснення управлінської діяльності та ухвалення ефективних управлінських рішень необхідним складником є позитивне правове мислення особистості. Саме тому необхідно на етапі входження до професії розвивати у державного службовця високий рівень моральної й правової компетентності, уміння розуміти конкретну ситуацію не тільки через власне «Я», але і через призму соціального середовища, спрямовувати розвиток моральної та інтелектуальної здатності особистості на здійснення управлінської діяльності.

Ключові слова: професійний менталітет, правосвідомість, свідомість, державна служба, державний службовець.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток України як незалежної, демократичної держави характеризуються постійним пошуком оптимальних моделей державного управління, в яких особливого значення набувають ментально-психологічні, ціннісно-нормативні та духовні засади. За цих умов важливим фактором удосконалення системи державного управління взагалі й державної служби зокрема є формування професійного менталітету державних службовців як суттєвого компонента професійної діяльності.

Актуальність теми посилюється невідповідністю підвищених вимог до професійної діяльності державних службовців, зумовлених необхідністю надання компетентно, швидко і якісно управлінських послуг населенню, а також наявного рівня сформованості професійного менталітету державних службовців в Україні. Основною функцією професійного менталітету вважається функція формування поведінки, що відповідає високим критеріям моралі і вимогам відповідного професійного кодексу та забезпечує належну ефективність виконання службового обов'язку.

Велика кількість проблем і конфліктів у системі державного управління пов'язана з недостатньою готовністю державних службовців до професійно-рольової поведінки згідно із загальноприйнятими стандартами, а також із низьким рівнем сформованості професійно важливих якостей, правосвідомості та правової культури.

Практика свідчить, що, незважаючи на сучасні вимоги Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо ефективності професійної діяльності державних службовців, на відміну від інших

країн світу, в Україні поки що не приділяється достатньо уваги формуванню професійного менталітету державних службовців та його взаємозв'язку з правосвідомістю.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури з означеної проблематики доводить, що більшість учених, дотримуючись історично-психологічного і культурно-антропологічного підходів, визначають менталітет як константу людського мислення, зумовленого біосоціальними законами, яка проявляється в колективній та індивідуальній ментальності (Ж. ле Гофф, К. Леві-Строс, Ж. Лефевр, Л. Февр та ін.). Вивченню проблем сутності й функцій менталітету присвячені роботи В. Бебіка, А. Бичко, І. Бичка, П. Гнатенка, В. Горського, С. Грабовського, Р. Додонова, В. Дорошкевича, О. Донченко, О. Забужко, В. Кизими, О. Киричука, Ю. Романенка, І. Старовойтова, Л. Шкляра, М. Шульги та ін.; проблемам української ментальності – М. Грушевського, В. Липинського, М. Костомарова, Д. Чижевського, І. Лисяк-Рудницького, О. Кульчицького, В. Храмової та ін.; проблемам впливу менталітету на процес державотворення – О. Власюка, Т. Воропаєвої, М. Жуїкової, В. Дорошкевича, В. Дем'яненка, Б. Парахонського, І. Поліщук, О. Рудакевича та ін.

Велику кількість наукових досліджень таких учених-правознавців, як А. Боннер, С. Алексєєв, О. Венгеров, В. Копейчинков, В. Корельський, В. Нерсисянц, В. Вітрук, В. Лазарєв, О. Скакун, В. Сухонос, А. Лисюткін, А. Шабуров, Ф. Фаткіуллін, Ю. Шемшученко, Л. Горбунова, І. Козочкін, важливих аспектів правосвідомості А. Крижановський, В. Кудрявцев та багато інших присвячено аналізу важливих аспектів правосвідомості.

Мета статті полягає в аналізі сутності правосвідомості як фактора, який має певний вплив на рівень сформованості професійного менталітету державних службовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для чіткого розуміння сутності правосвідомості треба звернутися до положень психологічної науки про те, що свідомість (як вищий рівень психіки) становить фундаментальну характеристику менталітету особистості, бо саме вона забезпечує її здатність, по-перше, акумулювати знання про навколишній світ; по-друге, здійснювати самопізнання, вивчати і досліджувати себе; по-третьє, забезпечувати цілеспрямованість діяльності особистості; по-четверте, визначати її ставлення до чогось чи когось [8, с. 12].

Можна погодитися з думкою О. Леонтьєва, що мислення виступає інтелектуальною, раціональною стороною свідомості, тобто в цьому сенсі свідомість є поняттям ширшим. До того ж більш активною стороною виступає саме мислення, а відтак, щоб стимулювати, змінювати орієнтацію свідомості, за О. Леонтьєвим, варто активізувати мислення для певних змін у свідомості [4, с. 27].

Розглядаючи феномен «свідомість» через вагомість для розуміння сутності однієї з його форм – правосвідомості, варто виходити з методологічно значущих положень, запропонованих С. Рубінштейном: «формуєтесь у діяльності, свідомість у діяльності і виявляється» [8, с. 502]; «свідомість (як і вся психіка в цілому) існує в кінцевому рахунку для практики, для регулювання і управління поведінкою людини» [5, с. 63]; між свідомістю та поведінкою існує, за А. Марковою [5, с. 14], відома «заглибина», яку треба заповнити досвідом; «свідомість» варто розрізняти на інтелектуальну, емоційну і вольову сфери, а сам акт поведінки виступає своєрідною формою виявлення волі.

Для аналізу впливу правосвідомості на ефективність у професійній діяльності державних службовців виступає пошук спрямованого на вивчення феномена «правосвідомість особистості» і розуміння своєрідного взаємозв'язку (як поодинокі і загальні) таких близьких понять, як індивідуальна і суспільна свідомість. Філософська наука трактує цю форму суспільної свідомості як сукупність поглядів, ідей, що відображає ставлення людей до права, законності, правосуддя, їх уявлення про «правомірне» і «неправомірне» [9, с. 136]. До своєрідного, що вбачається у правосвідомості з погляду загальної, соціальної і юридичної психології, належить конкретизація суто соціально-психологічної сторони означеного явища. Воно виявляється у звичках правомірної поведінки, правозначущих соціальних стереотипах та емоційних оцінках; правова свідомість є відбитком соціально-економічних відносин певного суспільства, залежить від чинного права і впливає на правотворчість [9, с. 142].

Отже, правова свідомість виступає результатом відображення існуючих у суспільстві законів правового порядку, різновиду правової діяльності держави, її органів, правової поведінки громадян та інших осіб. Як якість особистості правова свідомість є результатом її ознайомлення з чинним правом та практикою його реалізації.

Психолого-педагогічні довідникові джерела містять відповідні акценти у понятті «правосвідомість». Так, зазначено, що індивідуальна правосвідомість формується під впливом навчання і виховання, традицій, морального клімату оточення особистості [1, с. 288].

Отже, аналіз довідникових джерел дає можливість сформулювати узагальнюючу тезу про те, що правосвідомість виступає важливою формою суспільної свідомості, є складним феноменом, який має безпосередній вплив на набуття особистістю «внутрішньої узгодженості» з правовою нормою; йдеться про таку особистісну якість, яка виявляється не просто у праводухняності, а в усвідомленій правомірній дії. Оскільки феномен «правосвідомість» вбирає відбиток у свідомості людини (через погляди, уявлення, переконання) всього того, що характеризує не тільки правову, але і ментальну сферу її буття, то слухним у питанні формування правової поведінки особистості є закріплення правових знань і норм на професійному ментальному рівні, особливо цей аспект є важливим у професійній діяльності на державній службі.

На шляху професіоналізації державного службовця найбільш відповідальним вважається етап його адаптації до своєї роботи, коли відбувається первинне засвоєння норм професійного менталітету, необхідних прийомів, технік, технологій тощо.

Про доречність і нагальну практичність питання щодо впровадження в науковий вжиток поняття «професійний менталітет» висловили свою думку сучасні дослідники менталітету Є. Клімов, А. Кравченко, В. Попов. Ця точка зору пов'язана з питанням щодо суб'єкта менталітету: певним професійним групам (лікарі, військові, діячі культури, робітники тощо) характерні деякі особливості світосприймання, емоційних реакцій, «образу світу», стереотипів мислення і поведінки.

На думку Є. Федоренка, структура професійного менталітету включає професійну свідомість і професійну поведінку. *Професійна свідомість* – це уявлення і здібності людей однієї професії, що формуються в процесі виконання ними своїх професійних обов'язків [5, с. 44]. Вона складається з професійних поглядів, почуттів, ідеалів і професійних моральних якостей, необхідних для успішної діяльності. Професійні погляди – це уявлення людей про поведінку відповідно до вимог свого професійного обов'язку, що відображаються у принципах і нормах [5, с. 46]. Вони визначають моральний бік професійної діяльності і соціальної поведінки під час виконання фахівцями своїх службових обов'язків.

Виходячи із того, що професійний менталітет державного службовця – це спосіб мислення та поведінки, який відповідає високим критеріям моралі та вимогам професійного кодексу і забезпечує належну ефективність виконання службового обов'язку [10, с. 174], необхідно на етапі входження до професії розвивати у державних службовців високий рівень моральної і правової компетентності, уміння розуміти конкретну ситуацію не тільки через власне «Я», але і через призму соціального середовища, спрямовувати розвиток моральної та інтелектуальної здатності особистості державного службовця на здійснення управлінської діяльності та прийняття ефективних управлінських рішень.

Висновки. Таким чином, ефективність формування професійного менталітету державних службовців знаходиться в залежності від рівня сформованості правосвідомості державних службовців, яка є дієвим механізмом дотримання стандартів професійної поведінки, оскільки має стати основою професійної свідомості державного службовця.

Література:

1. Бурлачук Л., Морозов С. Словарь-справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 528 с.
2. Ильин И. О сущности правосознания. Москва: Радуга, 1993. 235 с.
3. Лапаева В. Социология права. Москва, 2000. 200 с.
4. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1977. 304 с.
5. Маркова А. Психология профессионализма. Москва: Прогресс, 2007. 230 с.
6. Оболенский О. Государная служба. Київ: КНЕУ, 2003. 344 с.
7. Олійник А. Теорія держави і права. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. Москва: Наука, 1976. 703 с.
9. Словарь терминов по теории государства и права. Рук. автор. кол. ва Н. И. Попов. Харьков: Основа, 1997. 180 с.
10. Філіпова Т. Професійний менталітет державних службовців як фактор професіоналізації державної служби в Україні. Актуальні проблеми державного управління: випуск № 4. Одеса: ОРІДУ. 2006. С. 171–176.

Филиппова О. И. Правосознание как фактор формирования профессионального менталитета государственного служащего

Аннотация. Статья посвящена исследованию правосознания как определяющего фактора в процессе формирования профессионального менталитета государственных служащих. Анализ отечественной и зарубежной литературы дает возможность характеризовать правовое сознание как результат отражения существующих в обществе законов правового порядка, разновидности правовой деятельности государства, его органов, правового поведения граждан. Правосознание (как подвид сознания) лежит в основе профессионального менталитета государственных служащих, поскольку для осуществления управленческой деятельности и принятия эффективных управленческих решений необходимой составляющей является позитивное правовое мышление личности. Именно поэтому необходимо на этапе вхождения в профессию развивать у государственного служащего высокий уровень моральной и правовой компетентности, умения понимать конкретную ситуацию не только через собственное «Я», но и через призму социальной среды, направлять развитие нравственной и интеллектуальной способности личности на осуществление управленческой деятельности.

Ключевые слова: профессиональный менталитет, правосознание, сознание, государственная служба, государственный служащий.

Filippova O. Legal awareness as a factor in the formation of a professional mentality of a civil servant

Summary. The article is devoted to the study of legal awareness as a determining factor in the process of forming a professional mentality of civil servants. Analysis of domestic and foreign literature makes it possible to characterize legal consciousness as a result of reflecting the existing laws of the legal order in society, the variety of legal activities of the state, its bodies, legal behavior of citizens. Legal consciousness as a subspecies of consciousness underlies the professional mentality of civil servants, since for the implementation of management activities and the adoption of effective management decisions the necessary component is a positive legal thinking of the individual. That is why, at the stage of entering the profession, it is necessary to develop a high level of moral and legal competence from the civil servant, the ability to understand the concrete situation not only through one's own self, but through the prism of the social environment, direct the development of the moral and intellectual ability of the individual to carry out managerial activities.

Key words: professional mentality, sense of justice, consciousness, public service, civil servant.